

НАМАНГАН ТАРИХИ МУЗЕЙ ЭКСПОЗИЦИЯСИДА.

Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейининг
илмий ходими “Шухрат медали” соҳибаси **Зулфия Комилова**

Анотация: Ўзбекистон вилоятлари орасида Наманган ҳам энг қадимий манзиллардан саналади. Тарихий манбааларда Наманганнинг давлатимиз ҳимоясига олинган Наманган шаҳри марказида ва қишлоқларидаги қадимий меъморий ёдгорликлари мавжудлиги унинг қадимий ҳисобланган кўп манзилгоҳлардан бири саналишига асос бўла олган. Наманганни қадимий манзилларимиздан бўлган Аҳси, Косон, Чуст каби манзилларимизда илмий ўрганилган ва тарихи ўрганиб борилаётган жуда кўплаб обидаларимиз бор. Чунки илм аҳли томонидан тарихимизни илдизини янада чуқурроқ англаб етишимиш учун доимо изланишдалар. Мақоланинг муаллифи томонидан Наманганнинг қадимий хунармандчиликлари тарихини, Наманганнинг кўп асрлар давомидаги сиёсий воқеаларни, Наманган иқтисоди ва сиёсатининг даврлардаги ҳаракатларини тарихий манбааларини ёритиб бериш мақсад қилинган. Шунингдек; Наманган тарихий обидаларини, қадимий қишлоқларини, 1916 йилги ғалаёнларни, “Қатағонлик даври” қурбонлари, 1941-1945 йиллардаги Намангандаги уруш даври тарихини, тарихнинг саҳифасида “Тикланиш даври” номини олган давр, 60-80-йиллардаги Наманган” каби экспозицияларини ёритиб беришни мақсад қилган.

Қадимий Ўзбекистоннинг манзилларидан ҳисобланган ўлкалардан бири Намангандир. Наманган тарихини ёритувчи экспозициямиз Наманган вилоят тарихи ва маданият музейининг тарих бўлимида ўрин олган. Экспозицияда ёритилган манбааларга юзланадиган бўлсак, 1620 йиллардаги Темурийларни асос солган Аҳси шаҳридаги зилзила оқибатлар Наманган аҳолиси кўпайиши, шаҳар типига ўтишига дастак бўлганини тарих саҳифаларидан биламиз. Аҳси-да шундай қўрқинчли зилзила содир бўлган эдики, оқибатда Сирдаёдан юзага чайқалиб чиққан сув дарё четидаги дала майдонларини босиб олади. Сувни тўлқини натижасида

сохилга чиқариб ташланган балиқларни жуда ҳам катта қисми типирчилаб ўлгани маҳаллий аҳолини дахшатгасолади. Бундан ҳам дахшатли катта – катта дарахтлар ўпирилиб, одамлар иморатларнинг остида қолиши олти ойгача давом этади. Бу зилзила бир кунда қарийиб 70 марота- багача такрорланган кунлари ҳам бўлганди. Шу зилзиладан сўнг Ахси қаъла шаҳри қайтиб тикланмади. Фожиали зилзила оқибатлари излари ҳозир ҳам Наманганнинг Тўрақўрғон туманини Сирдарё сохилларида сақланиб қолгани- ни кўришимиз мумкин. Зилзиладан омон қолган маҳаллий аҳолининг кўпчи-лиги Наманганга кўчиб ўтишга мажбур бўлишади. Ахси харобага айланиши Наманганнинг иқтисодий тараққиётида муҳим рўл ўйнади. "Ахсикент фожиаси" асри музейнинг ноёб асарларидан ҳисобланади. Асарда зилзила фожиаси муаллиф томонидан таъсирли кўринишда яратилган. Ушбу асарни музейга ташриф буюрган ҳар бир зиёратчи уша дахшатли зилзилани бир нафас кўз олдига келтиради. Наманган шаҳрини асрлар давомида ривожланиб боришида баъзи бир тарихий-илмий асосланган манбааларни келтириб ўтсак. 9-10-асрлардаги таниқли араб географларининг ёзиб қолдиришларича, 10-асрда Фарғонадаги 39 та шаҳарнинг номлари санаб ўтилган. Жумладан; Ахсикент, Қува, Боб \ҳозирги Поп\, Косон, Андижон. Лекин баъзи манбааларда Наманганнинг энг қадимдан одамлар яшаган манзилдан бири бўлганини такидланган. Археологик тадқиқотларга кўра Наманганнинг қадимий "Сардоба даҳаси"дан Қорахонийлар даврига оид бўлган қадимий буюмлар, турли мис тангаларнинг топилиши Наманганнинг тарихини очиб беришга дастак бўлади. Шунингдек Буюк Ипак йўлининг Бухоро-Самарқанд-Панжистон-Ўратепа-Чуст-Ахсикент-Ўзган-Ўш-Хитой йўналишларининг Ахси- кент-Наманган-Учқўрғон-Жалолобод-Ўш-Хитой йўналишларида Наманганни Сардоба даҳаси Карвонсаройи ва бозори ўз даврининг аҳамиятли бўлган манзилларидан бўлгани тарихан исботини топганди. Яна бир манбааларда Наманган шаҳри сой соҳилида қишлоқ сифатида мавжудлиги ва Ахси зилзи-ласидан сўнг зилзиладан талофат кўрган аҳолини кўчиб келиб, сой атрофига жойлашишлари ёзиб ўтилган. Юқоридаги келтириб ўтилган илмий асослар Намаганни 10-асрларда ҳам мавжудлигидан дарак беради. Бу борада музей- нинг

собик илмий ходими Т.Бойхонбоевнинг ҳам Наманган ёшани аниқлаш борасидаги илмий мақоласи шов-шувларга сабаб бўлган эди.Тарихчилардан бири А.З.Валидовнинг Наманган ҳақидаги фикрларини ёзиб қолдиришича, расмий ҳужжатларда Наманган 1758-1759 йилларда Андижон,Қўқон ва Мар-ғилондан сўнг “Тўртинчи беклик” номини олган экан. Тарихий манбаалари- мизда ҳам 18-аср бошларида Фарғона водийсида марказлашган давлат-Қўқон хонлиги ташкил топади.Қўқон хонлиги маъмурий жихатдан 18 та беклик остида боқарилган.Булар орасида Чуст,Тўрақўрғон,Чортоқ,Косон,На- манган бекликлари мавжуд бўлиб, “Бекликлар маркази “ Наманган ҳисоб- ланган. Шунингдек яна бир Қўқон тарихинини ўрганган тарихчи олимлардан В.П.Наливкин томонидан ёзилган “Қўқон хонлигининг қисқача тарихи” асарида 16-19-асрдаги вақф ҳужжатларида ёзиб қолдирилган Наманганни 1643 йилда қишлоқ бўлганлиги билдириб ўтилган. Яна бир мутафаккир Махмуд бинни Валининг ёзмаларида 1172-ҳижрий-1756 мелодий йилларга доир ҳужжатларда ҳам Наманганни тилган олиб ўтилган эди. Наманган тарихини ёритувчи яна бир музей экспонатларидан бири бу 1916-йилдаги “Курашхона кўзғолони” асари ҳисобланади.Бу асарда сиз 1916 йил 11-июл куни эрта тонгда “Курашхона” деб аталадиган манзил майдонига тўпланган халқ оммасининг Чор маъмурлари томонидан ўққа тутилиши жараёнини тасвирланганини кўрасиз. Бизгача етиб келган тарихий кўп манбаалардан маълумки,биринчи жаҳон уруши,унда иштирок этаётган Россия империя-сини анча нуфузи кетаётган вақт эди.Уруш қирғинларида ўн мингдан зиёд аскарлар шунингдек бизнинг юртдошларимиз халок бўлгандилар.Россия импратори Никалай -2 1916 йил 25 июн куни 19 ёшдан 43 ёшгача бўлган эркакларни фронт орқасидаги хизматлар учун сафарбарликка юборишини эълон қилади ва шундан 50 минг киши Фарғона вилояти зиммасига юкланади. Наманган халқини “Курашхона ғалаёни”нинг сабаби шу бўлганди. Бунда тонги 7,00 лар да шаҳарнинг Лаббай тоға даҳасидаги Курашхона майдонида тўрт мингдан зиёд бўлган аҳоли тўпланади ва сафарбарликка фарзандларини юбормасликни талаб этишади.Қшзғалонни бостириш учун милтиқ ва пламётлардан намоишчиларни ўққа тутилади.Уч саотдан кўпроқ давом этган бу

галаён натижасида кўплаб Наманганликлар фохiali халок бўлишади. Архив хужжатларида сақланиб келаётган материалларига қараганда, кўзғалонни ташкил этишда Ғофир хўжа саттарош, дурадгор Абдурахмон Розикбоев, Ёўдошхўжа Усмонхўжаев, сувоқчи Ёўлдош Мирзаев, этикдўз ака-укалар Мулла Усмон Қори ва Равшан Қори Халфаевлар, ишчи Юнус Ёкуббоев, тўкувчи Дадабой Орифбоевлар кўплар қаторида жонбозлик ва жасорат кўрсатганликлар ҳозирда ҳам эсга олиб юрилади. Музейнинг экспозитциясида “Қурашхона кўзғолони” асари билан бирга кўзғолонда ишлатилган пламёт ҳам ўрин олган. Бундан ташқари Наманган вилоят тарихи маданияти музейининг экспозитциясидан Наманган-нинг “Тикланиш даври” даги, “”60-80-йилларда Наманган”, “Музейнинг тарихи” каби манбааларни ёритиб берувчи экспонатлар намоиш этилиб келинмоқда. Музей экспозитциясидан шунингдек; кулолчилик, мискарлик, ёғочсозлик, каштачилик, кандикорлик, заргарликка оид қадимий Наманган ҳунармандларини экспонатлари наъмуналари ҳам мавжуд. Маълумки туристлар қаторида Наманганнинг барча қишлоқларидан доимо зиёратчилар ташрифи узулмайди. Улар ўзларини қишлоқлари тарихи билан кизиқиб, турли манбааларга эга бўлиш имконига эгадирлар. Жумладан; музейнинг “Хотира ва қадирлаш” бўлими экспозитциясида Наманганнинг барча туман ва қишлоқларидан етишиб чиққан қахрамонларнинг жасоратлари ёритиб берилган.

Бунга қўшимча равишда илмий ходимлар томонидан ўрганиб чиқилган қишлоқлар тарихи борасида ҳам маълумотлар олишингиз мумкин. Масалан; энг қадимги қишлоқлардан Поп туманида: Гулистон, Резак, Олтинкон, Чодак, Қўшминор, Қирчин, Ғурумсарой, Пахтақайнар, Тепақўрғон, Қўштепа, Найман, Чиғанок, Мирзаорол, Марғузар, Искавут, Уйғурсой, Чоркесар, Курнос, Солма; Тўрақўрғонтуманида: Ёошидон, Аргин, Каттақўрғонча, Яндама, Бордим –кўл, Найманча, Хўжанд, Лангарбобо, Оқтош, Эшончек, Қўшқайрағон, Мозоркўх-на; Чуст туманида: Ғова, Варзигон, Балиқчи, Қизилтепа, Шуркент, Чайирма, Хосо-рак, Чустнон, Варзик, Қизилтепа; Косонсой туманида: Қорасув, Хуррият, Бомра-ха, Тағижар, Ғўрмирон, Хонқўрғон, Оқтепа, Қизилшар, Булоқбоши, Юмалоқшайх, Чиндавул, Ават, Қайтмас, Мисарик, Қўқимбой; Мингбулоқ туманида: Момохон,

Гигант, Довдук, Яккатут, Бекмирзаобод, Бешсари, Алами, Қорашаҳар, Қирқчек; Наманган туманида: Қўқон қишлоқ, Шамшиқўл, Шўрқўрғон, Олахамак, Гулди-ров, Тошбулоқ, Миришкон, Қирғизқўрғон, Наниш; Янгиқўрғон туманида: Қизилқиёт, Ровут, Гаистон, Ёрилган, Қораполвон, Қизарик, Калишоҳ, Ғозавон, Қо-рамурт, Қўлбукон, Навкент, Яланғоч, Салмон, Хадикент, Ўзак, Шилви, Заркент, Кўкёр, Мамай, Қизилёз; Чортоқ туманида: Хазратишо, Зангиобод, Қумриобод, Балиқ кўл, Пешқўрғон, Қорачўққи, Бештом, Ласкидон, Мучум, Арбағиш, Кушан, Сарой; Уйчи туманида: Уччи, Шўрқишлоқ, Буягон, Пастгузар, Тўқай, Бирлашган, Бирлашган, Дахия ота, Машад; Учқўрғон туманида; Иттифоқ, Янгиер, Бўстон, Учқўприк, Учқўприк, Қўрғонча, Бирлик, Исломобод, Ёрқинсойчечак, Шахрихон-чек, Каттамуғол, Эшонтўпи, Халтатўпи, Қозоқовул, Ўлжатўпи, Қайки; Норин туманида: Чўжа, Учтепа, Норинкапа, Чангитма, Қоратепа, Хажинтоли, Кемабоши, Отбозор, Кўкмазор, Сирмо, Қурама, Мирсултончек.

Юқорида номлари келтириб ўтилган Наманган вилоятининг қишлоқлар ҳозирги кунда номлари ўзгарган бўлишига қарамай маҳаллий аҳоли орасида ўзро мулоқотларда сақланиб келмоқда. Ҳар бир фуқора ўзи туғилиб ўсган шаҳари, тумани, қишлоғи тарихини билиши жуда муҳим. Чунки тарихимизни ўрганиш орқали аجدод —ларимизни яхшироқ таниймиз. Уларнинг ўрнакли ҳаётларидан ибрат оламиз. Бир асрлик меҳнат фаолиятига эга бўлган Наманган вилоят тарихи ва маданияти давлат музейида ташкил этилган экспозициялар ўз тарихига қизиққанлар учун маълумотлар марказларидан биридир. Юзмингдан зиёд бўлган қадимий экспонатларига эга бўлган бу даргоҳда доимо илм аҳли гавжум. Наманган тарихини ўрганувчиларга илмий асосланган манбааларни тавсия эта оламиз. Миллий истиқлол йилларида элимизнинг ўз юрти, тили, маданияти ва қадриятлари тарихини чуқурроқ англаб етишга инти-лишлари ошганини кўришимиз мумкин. Албатта ҳар бир миллатда бўлгани каби ўзбек миллати аجدодлари ким бўлганини, уларнинг касби —корини, ўзи яшаб турган шаҳар, туман ёки қишлоғининг асл тарихини билиши, ўрганиши бу ота-боболаримизга бўлган ҳурматимиз саналади. Тарихимизни яхши тушуниб етишимиш, ундан бошқа миллатлар орасида

фахирлана олишимиз жуда керакли ва гўзал хислатлардандир. Чунончи тарихни халқ ва беҳад буюк бўлган шахслар яъни бизгача яшаб ўтган, дунё таниган буюк мутафаккир-олимларимиз яратиб кетганлар. Ҳозирда бизлар улар илмини ўрганишимиш, яратувчанликларни давомчиси бўлишимиз давр талабидир.

Фойданилган адабиётлар.

- 1.Мозийдан садо журнали- илмий-амалий,маънавий-маърифий журнал.
- 2.Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси- 2005-йил.
- 3.Санъат журнали-Ўзбекистон Бадий Академияси журнали-2018-йил.
- 4.Гулистон журнали-Ижтимоий-сиёсий,илмий – бадий,безакли журнал- 2021- йил сони.